

בדיקת דם בביצים

הרב יצחק דביר

בדיקת הימצאות דם בביצים היא מנהג המקובל בבתי ישראל, בכל העדות והמגזרים, מימים ימימה.¹ בשנים האחרונות ישנן שמועות שונות על ערעור הצורך בבדיקת הביצים בתקופתנו, לאור תהליכי ההתפתחות התעשייתיים. להלן נברר את הסוגיה, מקורותיה ודעות הפוסקים בעניין:

א. האם דם בביצים אסור?

הגמרא במסכת חולין (סד ע"ב) כותבת שדם הנמצא בביצה אסור באכילה. מנגד הגמרא במסכת כריתות (כ ע"ב) העוסקת בגדרי איסור דם מכריעה שדם הנמצא בביצים אינו אסור:

כל דם לא תאכלו – שומע אני אפי' דם מהלכי שתיים, דם ביצים, דם חגבים, דם דגים, הכל בכלל? ת"ל: לעוף ולבהמה... אוציא דם ביצים – שאין מין בשר.

פרשני הגמרא ביארו שבדם הנמצא בביצים ישנו חשש לשני איסורים שונים:

1. ביצים מופרות – ייתכן שהדם שבהן שייך לאפרוח, ומשום כך הוא אסור מן התורה, לא מחמת איסור 'דם', אלא משום שהדם עלול להעיד על תחילתה של התפתחות אפרוח, וחלקי האפרוח או דמו אסורים באיסור אכילת שרצים.²

2. ביצים שאינן מופרות – מן התורה הדם שבהן מותר, וחכמים אסרוהו משום שנראה כאוכל דם ('מראית עין').³ כמו כן חששו שמא יסברו שדם העוף מותר גם הוא.⁴

ההבדל המשמעותי בין שני האיסורים הללו מתבטא בהוראה ההלכתית במקרה של מציאת דם בביצה: בביצה מופרית יש להשליך את כל הביצה, משום שהדם מעורר חשש שהביצה כולה הינה תחילתו של אפרוח, ולעומת זאת בביצים שאינן מופרות האיסור חל

1. שו"ע, יו"ד סי' סו סעי' ח.

2. תוספות חולין סד ע"ב ד"ה והוא.

3. שו"ת הרשב"א, ח"א סי' מו. יש להעיר שאיסור זה חמור יותר משאר מראית העין, שכן בדם דגים למשל התירו כאשר מניח את הדגים בצד הדם, ואילו את הדם שבביצה אסרו אף שהוא מעורב בביצה ומוכח שממנה הוא.

4. שתי האפשרויות מובאות בדברי התוספות שם ובראשונים נוספים.

על אכילת הדם עצמו, ואם מפרידים ומשליכים אותו – אין כל איסור להשתמש בשאר הביצה.⁵

ב. מה המצב בביצים שבשווקים?

החשש שהביצים מופרות קיים רק בלולים מעורבים שיש בהם זכרים ונקבות. במדינת ישראל אין כיום כל פיקוח רשמי על הימצאות זכרים בלולים, אולם באופן מעשי מציאות של זכרים בלולי מטילות נדירה ביותר, מחמת אי-כדאיותה הכלכלית. בדרך ללולי הטלה עוברות התרנגולות שני מיונים: מיון אפרוחים ומיון בלולי האימון שבהם מתפתחות התרנגולות ומהם יוצאות רק תרנגולות המטילות בקצב מספק.⁶ בשל כך, רובן המוחלט של הביצים שבשווקים אינן מופרות, והדם הנמצא בהן (לעיתים רחוקות) אינו שייך לאפרוח, אלא נובע מנימי דם פצועים בשחלות ובשאר מערכת הרבייה של העוף. לאור האמור, כאשר נמצא דם בביצים הנמכרות בשווקים בימינו, אין צורך הלכתי להשליך את הביצה כולה, אלא את טיפת הדם בלבד.⁷ למרות זאת יש מהפוסקים שחששו שמא ההפרדה בין מיני התרנגולים אינה מוחלטת, ועל כן הורו שלכתחילה כאשר נמצא דם בביצה יש לחשוש שהיא מופרית ולהשליך את כולה.⁸

במדינות פחות מפותחות, בהן גידול התרנגולות אינו בהכרח מגובה בתוכנית כלכלית סדורה שמוודאת את הסרת הזכרים מהלולים בשל אי-כדאיותם שם – ההפרדה בין זכרים לנקבות בלולים אינה מוחלטת. במקומות אלו דם בביצים עלול לנבוע מתחילתו של אפרוח, ומשום כך יש להשליך את הביצה כולה. בארצות הברית ישנו שיווק מסודר של ביצים מופרות (Hatching Eggs), וגם בהן אין להשתמש כאשר נמצא דם בביצה.

ג. האם חובה לבדוק ביצים?

מן התורה, אנו הולכים תמיד אחר הרוב. משום כך הואיל ורוב הביצים אינן מכילות דם –

5. שו"ע, יו"ד סי' סו סעי' ז.

מעיקר הדין רק לשיטת הרמ"א, יו"ד סי' סו סעי' ג, אם נמצא דם בביצה מופרית, יש לאסור את כולה. לעומת זאת לשיטת השלחן ערוך, שם, אם נמצא הדם בחלבון (הלבן), מותר לזרוק את הדם עצמו ולהשתמש בשאר הביצה, אך אם נמצא הדם בחלמון (הצהוב), כל הביצה אסורה. אולם כמה אחרונים ספרדים כתבו שנהגו לכתחילה להשליך את הביצה כולה (מחזיק ברכה סו ב, בן איש חי מצורע ב, ילקו"י סי' סו סעי' ב).

6. ישנה שמועה על הכנסת זכרים כדי להרגיע את הלול, אולם בכירור עם מומחים המצויים בתחום לא מצאנו כל ביסוס לשמועה זו.

7. שו"ת יביע אומר, ח"ג יו"ד סי' ב. ועיין עוד בשבט הלוי, ח"ב סי' כב.

8. ראה שו"ת אג"מ, יו"ד א סי' לו; ספר הכשרות כהלכה פ"ג עמ' 14, בשם הגר"מ אליהו; שו"ת משנה הלכות, ח"ד סי' צו, שהחמיר למעשה (אע"פ שנטייתו הייתה להקל).

אין חובה מוחלטת לבדוק לפני אכילתן. אולם למעשה העיד הרמ"א⁹ שמנהג ישראל לבדוק את הביצים לפני השימוש, ומנהג זה נפסק גם בין הפוסקים הספרדים.¹⁰ מנהג הבדיקה מחייב דווקא כאשר הדבר אפשרי, אולם אם עירבו את הביצים בתבשיל בלא בדיקה – מותר לאוכלן. כמו כן אין איסור לבשל ביצה בקליפתה (קשה או רכה), אף שאין אפשרות לבדוק לפני האכילה. במקרים אלו אנו סומכים על כך שברוב הביצים אין דם, ומשום כך אכילתן מותרת גם בלא שנבדקו.¹¹

ביצים חומות

ההבדל בגוני הביצים נובע מצבעה של התרנגולת; תרנגולת לבנה מטילה ביצים לבנות (לדוגמה: Leghorn chicken), ותרנגולת כהה מטילה ביצים חומות (לדוגמה: ISA Brown).

עם השנים התברר כי שיעור הימצאותם של כתמי דם בביצים חומות (5%) גבוה פי חמישה משיעור הימצאותם של כתמי דם בביצים לבנות (1%).¹² עד כה לא נערך מחקר מסודר בדבר הגורמים לריבוי הדם בביצים החומות, אולם בפי המומחים ישנן הערכות מספר לכך:

- 1) יש המעריכים כי הדבר נגרם מרגישות יתר בשחלות הקיימת במינים אלו.¹³
- 2) ייתכן שהתזונה האורגנית, שבה מוזן חלק גדול מהתרנגולות החומות, היא הגורמת לריבוי הדימומים.¹⁴
- 3) בנקודות שיווק שונות מעבירים את הביצים במכונות שיקוף, כדי להסיר כל ביצה בעלת ריקום של אפרוח או נקודות דם. המיזן המתבצע בנקודות אלו מפחית את כמות הביצים בעלות כתמי דם המגיעות לשווקים. בביצים חומות צבע הקליפה מקשה על זיהוי הדם שבתוכה, ומשום כך יעילותו של המיזן פחותה.

9. רמ"א, יו"ד סי' סו סעי' ח.

10. בן איש חי, שנה ב', תזריע אות ח; כף החיים, יו"ד סי' סו ס"ק מא; ילקוט יוסף, איסור והיתר סי' סו סעי' ח. יש להעיר שמנהג בדיקת הביצים הוזכר בימי הראשונים כאשר רוב הביצים היו מופרות, אך גם בדורות האחרונים נהגו ישראל להמשיך ולבדוק, אף שרובן אינן מופרות, ואף שהן עוברות תהליך של מיזן ושיקוף לפני השיווק, וכן לא סייגו זאת האחרונים בני דורנו.

11. רמ"א שם.

12. בחלק מן המקומות שמהם קיבלנו נתונים נמצאו אחוזים קטנים בהרבה של דם בביצים לבנות.

13. ראה מאמרו של ד"ר אליקום ברמן, אמונת עתיך 63 (תשס"ה), עמ' 66–71, ובפרט עמ' 70.

14. דוד ברוס, נשיא מועצת המנהלים של חקלאי ביצים אורגניות של אמריקה, בקישור:

[https://qz.com/431136/heres-why-your-brown-eggs-have-more-blood-spots-than-white-](https://qz.com/431136/heres-why-your-brown-eggs-have-more-blood-spots-than-white-ones)

[/ones](https://qz.com/431136/heres-why-your-brown-eggs-have-more-blood-spots-than-white-ones)

מחמת שכיחותו הגבוהה יחסית של דם בביצים אלו, ממעטים לגדל במדינת ישראל זני תרנגולות המטילות ביצים חומות, ורבים בקהילות היהודיות בחו"ל נמנעים מלצרוך אותן. לאחרונה יש הטוענים כי הכתמים הרבים בביצים החומות אינם כתמי דם, אלא כתמי צבע, ולכן ביצים אלו מותרות בלא בדיקה. מלבד העובדה שטענה זו אינה מבוססת במחקר המוכיח אותה,¹⁵ וכן שהנחה זו נוגדת את מנהג ישראל בכל הזורות ובדורנו, נראה שאין לה כל משמעות למעשה, משום שחכמים לא אסרו את הכתמים האזומים שבביצה אלא משום שחששו למראית העין, חשש שקיים בכל כתם הנראה כדם.

אף ששיעור הימצאות הדם בביצים החומות עלול להגיע לאחוזים גבוהים, וממילא בדיקתן חמורה יותר מחובת בדיקתן של הביצים הלבנות¹⁶ – מותר להכין מהן ביצים קשות, או להשתמש בביצה שבדיעבד הכינו ממנה מאכל בלא בדיקה, משום שכל איסור הדם שבהן אינו אלא משום 'מראית עין', ובמצב שהדם אינו ניכר, אין בו איסור.

סיכום:

א. נהגו ישראל לבדוק את ביצי התרנגולת לפני השימוש בהן. גם בימינו מנהג זה תקף, אך אם נמצא דם בביצה, יש מקלים להסיר את נקודת הדם ולהשתמש בשאר הביצה.

ב. במקרים שבהם אין אפשרות לבדוק את הביצה, כגון: ביצים קשות, או ביצים שהשתמשו בהן בלא בדיקה – השימוש מותר.

ג. בביצים חומות הדם מצוי יותר, ויש לבדוקן ביתר זהירות.

15. הנוקטים בשיטה זו תומכים דבריהם בכך שעל פי בדיקתם ב-90 אחוז מן הביצים נמצאו נקודות אזומות, ובדברי הראשונים שכתבו שברוב הביצים אין דם נלמד כי כתמים אלו אינם כתמי דם (סברה זו כתב בשו"ת משאת משה, סי' כט). אולם נראה שסברה זו הייתה נכונה בתקופתו של ה'משאת משה', אז לא ידעו לחלק באופן מסודר ומובנה בין מיני הביצים, אך כיום, שידוע שהדם מצוי יותר בביצים חומות, יש לומר שלראשונים שכתבו שברוב הביצים אין דם היו ביצים לבנות. מלבד זאת, הנתונים שמציגים הטוענים הללו מפתיעים מאוד, שכן ידוע לנו שבדרך כלל מדובר ב-5% מן הביצים עם נקודות דם, ובמקרים קיצוניים זה עלול להגיע ל-20%, אך תופעה זו ודאי אינה חוצה את סף הרוב.

16. ה"ח, יו"ד סי' פו ס"ק יג, כותב שהרמ"א קרא לחובת הבדיקה חומרא בעלמא משום שלדעתו אין חובת בדיקה במיעוט המצוי, אבל לדידן הוא מדינא. וכן בעצי עולה חוקי חיים, כלל ב ס"ק טז, כתב בפשטות שאם שיעור הביצים שמצוי בהן דם גבוה ממיעוט המצוי, חייב לבדוקן מדינא. לפי הנתונים שפרסמו ולפיהם ב-90% מן הביצים נמצאו כתמי דם – נראה שגם בדיעבד יש לאסור ביצים שבשולו ללא בדיקה. אולם על פי הנתונים שבידינו, ברוב הביצים החומות אין דם, ולכן בדיעבד אם לא נבדקו – אכילתן מותרת.